

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора економічних наук, професора Шаульської Лариси Володимирівни
на дисертаційну роботу Воргач Олени Анатоліївни на тему
«Методи прибуткового оподаткування у стимулюванні розвитку людського
капіталу», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 051 – Економіка

Актуальність теми дисертаційної роботи

Динамічна трансформація суспільства та економічних моделей, що реалізуються на глобальному рівні та на рівні національних економічних систем в XXI столітті, обумовлює потребу модернізації науково-методологічних засад, які визначають процеси створення цінності. Людський капітал в новій економіці є критично важливим джерелом зростання, разом з цим структура активів, специфіка впливу та інструменти регулювання зазнають змін, зокрема в контексті впливу на економічний розвиток. Тренди нової економіки визначають вимоги до якості людського потенціалу, пов'язані з переважанням в структурі конкурентоспроможності інтелектуальних активів, креативного потенціалу, інноваційної активності та культури, цифрової та сервісної компетентності. Окремим активом нової якості людського капіталу є стійке усвідомлення власної суб'єктності індивідами, включеними в систему відносин створення цінності, що передбачає партнерський характер моделі управлінського впливу та розподілену відповідальність за ефективність бізнес-процесів та інших сфер публічної взаємодії. Відносно новими є також вимоги до широкого комплексу універсальних навичок, спроможних підвищити продуктивність професійної компетентності носія людського капіталу: критичне мислення, навички ідентифікації та вирішення проблем, пошуку та узгодження інтересів. Тема стимулювання розвитку людського капіталу потребує актуалізації цільової спрямованості в контексті орієнтації на формування затребуваних ринком його компонентів та створення умов для раціонального їх використання. В зазначеному контексті тема дисертації О. А. Воргач є своєчасною, наукові

результати відповідають поточним та перспективним запитам суспільства; акцент роботи на використанні методів прибуткового оподаткування виокремлює дисертацію з ряду подібних робіт та визначає її унікальність та специфічний фокус, пов'язаний чітко окресленими перспективами застосування механізмів індивідуального прибуткового оподаткування, зокрема в сфері освіти.

Отже, дисертаційна робота О.А. Воргач на тему «Методи прибуткового оподаткування у стимулюванні розвитку людського капіталу» є актуальним дослідженням, спрямованим на розробку теоретико-методичних і науково-практичних рекомендацій щодо використання методів індивідуального прибуткового оподаткування для стимулювання розвитку людського капіталу в Україні.

***Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами,
планами, темами***

Дисертаційну роботу О.А. Воргач виконано відповідно до тематики науково-дослідних робіт, які реалізуються у відділі фінансово-економічних проблем використання виробничого потенціалу Інституту економіки промисловості НАН України, зокрема: «Напрями становлення смарт-промисловості в Україні» (№ державної реєстрації 0116U004195, 2016-2019 р.); «Довгострокові фактори і тенденції розвитку національної промисловості в умовах Четвертої промислової революції» (№ державної реєстрації 0119U001473, 2019-2022 р.), «Технологічні розриви та шляхи їх подолання в умовах глобальної нестабільності» (№ держреєстрації 0119U001660, 2019 р.). У рамках зазначених тем безпосередня участь здобувача полягає у виконанні аналізу теоретичних концепцій індивідуального прибуткового оподаткування та визначенні особливостей стимулювання розвитку людського капіталу в Україні та зарубіжних країнах за допомогою його методів; розробці рекомендацій щодо

реформування індивідуального прибуткового оподаткування для стимулювання інвестицій у навчання; проведенні оцінки інвестицій у людський капітал в Україні та виявленні зворотної залежності частки висококваліфікованого персоналу від реальних витрат на вищу освіту; розробці науково-методичного підходу до оцінювання витрат держави на пільги з індивідуального прибуткового податку на вищу освіту, перепідготовку та підвищення кваліфікації персоналу; наданні оцінки ефективності цих витрат та їх впливу на економічне зростання; розробці рекомендацій з стимулювання формування людського капіталу для розвитку національної промисловості України; проведенні аналізу формування STEM-персоналу в Україні у контексті технологічних розривів цифрових навичок, наданні рекомендацій з їх подолання та розвитку людини.

***Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень,
висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації***

Дисертація Олени Анатоліївни Воргач має логічну структуру, розкриває сучасні підходи до використання методів прибуткового оподаткування для стимулювання розвитку людського капіталу, висвітлює теоретичні, методичні та практичні аспекти його застосування. У роботі визначено широке коло наукових і практичних завдань, які відбивають внесок здобувача у розвиток економічної науки та досліджувану проблематику. Отримані дисертантом результати створюють наукову новизну у роботі, практичне значення та предмет захисту.

Достовірність та аргументованість отриманих наукових положень і результатів зумовлюється використанням здобувачем загальнонаукових принципів, положень економічної теорії, закономірностей соціально-економічного розвитку, економічних законів, загальнонаукових та спеціальних методів, робіт вітчизняних і зарубіжних вчених у сфері оподаткування та теорії людського капіталу. Інформаційною базою дослідження є законодавчі та

нормативно-правові акти України і зарубіжних країн, статистичні дані Світового банку, Міжнародного валютного фонду (IMF), Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), статистичної служби Європейського союзу (Eurostat), Державної служби статистики України.

Обґрунтованість основних теоретичних положень, висновків та пропозицій щодо використання методів прибуткового оподаткування у стимулюванні розвитку людського капіталу підтверджується логічним наведенням доказів, що базуються на використанні теоретичної, практичної та законодавчої бази. Для вирішення поставлених завдань у роботі використано такі методи: загальнонаукові методи аналізу і синтезу, індукції і дедукції; порівняльний аналіз; системний аналіз; статистичний аналіз; економіко-математичне моделювання.

На підставі вищезазначеного можна стверджувати, що представлена дисертантом робота характеризується достатнім рівнем обґрунтованості, достовірністю положень, висновків та рекомендацій. У дисертаційній роботі О.А. Воргач містяться посилання на відповідні джерела інформації та дотримано нормативні вимоги законодавства про авторське право.

***Основні положення, висновки і рекомендації,
що сформульовані в дисертації, їх новизна***

Результати проведеного здобувачем наукового дослідження характеризуються новизною, що спрямована на подальший розвиток науково-теоретичних положень, розробку та реалізацію науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо обґрунтування використання методів індивідуального прибуткового оподаткування, які забезпечують умови для стимулюванні розвитку людського капіталу та враховують особливості економічного розвитку та інституційного середовища України.

Оцінюючи здобутки роботи, варто відзначити нові наукові результати теоретичного, методичного та прикладного характеру, отримані та представлені автором.

Серед теоретичних результатів слід виокремити прагнення автора визначити специфічні риси процесу інвестування у людський капітал на основі виокремлення ролі висококваліфікованого персоналу та обґрунтування зв'язку між обсягом інвестицій та технологічним розвитком. Автору вдалось представити та обґрунтувати певний розвиток концепції людського капіталу у зазначеному контексті, що дозволяє сформулювати аргументацію в контексті визначення шляхів стимулювання населення до здобуття вищої освіти та підкреслює значущість післядипломного етапу розвитку людського капіталу (с. 32-41).

Науково-методичну спрямованість має комплекс наукових результатів. По-перше, це розроблений автором науково-методичний підхід оцінювання впливу методів індивідуального прибуткового оподаткування на стимулювання розвитку людського капіталу в Україні. Підхід побудовано на алгоритмі економетричних моделей, що дозволяють розрахувати очікуваний прогностичний обсяг ВВП з урахуванням рівня кваліфікації зайнятого населення та витрат на її отримання, зокрема на пільги з ПДФО на вищу освіту, а також з урахуванням інвестицій в основні виробничі фонди та індексу долару (с. 144-176). Застосування запропонованого підходу дозволяє визначити ефективність пільг з ПДФО, окупність витрат на них та доцільність їх використання як стимулу до навчання в інституційних умовах економіки України (с. 181-205).

По-друге, методичну цінність має підхід автора до визначення впливу інвестицій у вищу освіту на підвищення якості людського капіталу та економічне зростання за допомогою встановлення залежності частки висококваліфікованого населення від розміру витрат на вищу освіту та залежності обсягу ВВП від частки населення з високою кваліфікацією на основі проведення емпіричних оцінок. Такий підхід дозволяє обґрунтувати

застосування заходів з інвестування у вищу освіту населення за допомогою методів ПДФО (с. 97-119).

Третє. Науковий і практичний інтерес має вдосконалена у роботі модель економічного зростання на основі модифікації функції Кобба-Дугласа з непостійною еластичністю заміщення від трьох незалежних факторів, відмінність якої від раніше відомих полягає у встановленні (за допомогою побудови та параметризації низки функцій) наступних залежностей: питомої ваги висококваліфікованого зайнятого населення від реальних витрат на вищу освіту; реальної заробітної плати від питомої ваги висококваліфікованих та курсу долару США; обсягу ВВП від реальної заробітної плати, інвестицій в основний капітал та індексу долару. Запропонована модель дозволяє розрахувати очікуваний прогностичний обсяг ВВП у залежності від витрат на освіту та провести оцінку впливу інвестицій у розвиток людського капіталу на економічне зростання (с. 129-176). На цій основі здобувачем обґрунтовано науково-методичні положення щодо стимулювання інвестицій у вищу освіту в Україні в контексті індивідуального прибуткового оподаткування шляхом оцінки застосування податкового кредиту з ПДФО, що повністю відшкодовує витрати фізичних осіб на навчання (с. 42-84).

Логічним завершенням роботи є рекомендації прикладного характеру, спрямовані на розвиток людського капіталу в Україні, які охоплюють: затвердження законодавства з освіти дорослих, яке націлене на розробку правових механізмів розширення доступу до неї; впровадження освітніх програм, які відповідатимуть потребам сучасного ринку праці, у закладах вищої та післядипломної освіти; впровадження податкового кредиту з ПДФО, що дозволяє повністю відшкодовувати витрати на вищу та післядипломну освіту; звільнення дивідендів фізичних осіб від ПДФО, яке має додатково залучати інвестиції у промисловість; державне стимулювання бізнесу (фінансова участь) у створенні освітніх центрів на підприємствах для окремих галузей промисловості (с. 205-213).

Зазначені положення дозволяють зробити висновок, що наукові результати мають високий ступінь актуальності та обґрунтованості, поставлені автором мета та завдання дисертації виконані. Сформульовані висновки відповідають змісту дисертаційної роботи, підтверджують наукову оригінальність проведеного дослідження.

Практична значущість висновків та рекомендацій дослідження

Практичне значення одержаних здобувачем результатів полягає у використанні розроблених рекомендацій із стимулювання розвитку людського капіталу методами прибуткового оподаткування. Це сприятиме формуванню сучасного висококваліфікованого персоналу в Україні, що є важливою умовою впровадження проривних технологій у виробництво та розвитку національної промисловості. Практична реалізація запропонованої у дисертаційній роботі економіко-математичної моделі дозволяє визначити залежність економічного зростання від інвестицій у вищу освіту та оцінити ефективність витрат на пільги з ПДФО для стимулювання розвитку людського капіталу.

Сформульовані автором основні положення, висновки та рекомендації знайшли відображення на державному рівні, що підтверджують довідки про впровадження у діяльності Директорату вищої освіти і освіти дорослих Міністерства освіти і науки України при розробці політики подальшого реформування системи вищої освіти (лист № 1/11-6771 від 24.07.2019 р.), Міністерства соціальної політики України при підготовці стратегічних документів із соціальної політики України, оцінки актуальних проблем та перспектив її формування (лист № 13368/0/2-19/51 від 18.07.2019 р.), Міністерства економічного розвитку і торгівлі України при запровадженні в Україні підходу смарт-спеціалізації, який спрямовано на визначення економічної спеціалізації регіонів із урахуванням особливостей структури

регіональної промисловості, економіки в цілому та інноваційного компоненту (лист № 3021-09/29416-07 від 16.07.2019 р.), Торгово-промислової палати України для підготовки заходів щодо розвитку людини (лист № 3244/15.0-7.3 від 17.12.2019 р.).

***Повнота викладу результатів дослідження
в опублікованих роботах автора***

Аналіз наукових праць О.А. Воргач дозволяє вважати їх такими, що характеризують одержані результати власного дослідження. За результатами дослідження опубліковано 14 наукових праць загальним обсягом 30 д.а., з яких особисто автору належить 8,3 д.а., з них: участь у колективній монографії, 1 стаття у періодичному науковому виданні інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, 3 статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 9 тез матеріалів конференцій. Загальний обсяг публікацій – 30 д.а., з яких особисто автору належить 8,3 д.а. Обсяг друкованих робіт відповідає нормативним вимогам щодо публікації основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Наукові положення, висновки та рекомендації пройшли широку апробацію на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Текст анотації відображає зміст основних положень дисертації та відповідає встановленим вимогам. Анотація та дисертаційна робота повною мірою розкривають основні наукові напрацювання автора, ступінь новизни, рекомендації щодо практичного використання отриманих результатів.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

1. Використання категорійного апарату дослідження в теоретичній частині роботи потребує узгодження змісту основних категорій, у зв'язку з чим, пропонуємо автору під час захисту обґрунтувати власне базових визначень, категорій та зв'язків між ними (за ключовими словами, зазначеними в темі роботи, відповідно до мети і задач).

2. Автор досліджує проблему формування людського капіталу в контексті модернізації економіки України, що є обґрунтованим. Проте зосередження уваги лише на освітніх компонентах людського капіталу (навіть звуження до вищої освіти) обмежує зміст цієї категорії та відповідно перспективи його застосування. Неформальна, інформальна освіта, самоосвіта та безліч форматів посилення освітнього потенціалу за межами системи вищої освіти є і буде додатковим/альтернативним полем індивідуального зростання, використання якого також пов'язане з інвестуванням, тобто могло би стати предметом дослідження автора.

3. Науково-практичний інтерес викликає розрахований автором прогноз витрат на застосування пільг з індивідуального прибуткового податку для стимулювання людей до отримання вищої освіти, а також їх вплив на динаміку показників питомої ваги висококваліфікованих зайнятих та реальної заробітної плати (с. 181-190). Слід зазначити, що пропозиція автора щодо фінансування державою витрат на податкові пільги (с. 182) шляхом позики у формі облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) потребує додаткового обґрунтування на захисті.

4. Пропозиції автора щодо застосування індивідуального прибуткового податку для стимулювання інвестицій в освіту та забезпечення розвитку людського капіталу ґрунтуються на позитивних практиках країн світу (с. 59-77). Вважаємо, що запропонована низка пропозицій з удосконалення системи оподаткування в Україні шляхом впровадження пільг з ПДФО на вищу,

післядипломну освіту та підвищення кваліфікації шляхом податкового кредиту або податкової знижки, яка дозволяє повернути суму витрат населення на освіту, має практичну цінність, проте автору доцільно більш змістовно аргументувати вибір рекомендованих для України інструментів індивідуального прибуткового податку.

5. Додаткової обґрунтованості пропозиціям, представленим в роботі, надав би аналіз чинних інструментів фінансування (зокрема прямого) розвитку людського капіталу в Україні у порівнянні з авторськими. Також доцільно проаналізувати та порівняти ефективність фінансових та інших методів стимулювання розвитку людського капіталу.

6. Вагомим є розрахунок автором прогнозу витрат на застосування податкових пільг на вищу освіту та визначення їхньої ефективності в умовах різних сценаріїв розвитку економіки України. Отримано результати щодо їх впливу на зростання частки висококваліфікованого персоналу та зростання обсягів ВВП в Україні (с. 193-205). Проте було б доцільним визначення реалістичності цього прогнозу, яка може бути суттєво залежати від, наприклад, зацікавленості персоналу та інших нематеріальних чинників.

Зазначені дискусійні положення та зауваження мають рекомендаційний характер для подальших досліджень автора та не зменшують актуальності роботи, обґрунтованості та достовірності авторських напрацювань, і не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи Воргач О.А.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Воргач Олени Анатоліївни на тему «Методи прибуткового оподаткування у стимулюванні розвитку людського капіталу» є завершеним, самостійно виконаним та логічно побудованим науковим дослідженням. Воно містить оригінальне вирішення наукового та практичного завдання з обґрунтування теоретичних положень та розробки науково-

методичних підходів і практичних рекомендацій із стимулювання розвитку людського капіталу шляхом використання методів індивідуального прибуткового оподаткування в Україні. Актуальність, наукова новизна дисертаційної роботи, обґрунтованість у ній теоретичних положень та науково-методичних підходів, висновків та рекомендацій засвідчують високий рівень професійної кваліфікації і наукову зрілість дисертанта. Опубліковані наукові праці Воргач О. А. повною мірою відбивають основні положення дисертації. Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

За своїм теоретичним, методологічним та практичним рівнем дисертація на тему «Методи прибуткового оподаткування у стимулюванні розвитку людського капіталу» повністю відповідає вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06 березня 2019 р. Відтак, автор дисертації – Воргач Олена Анатоліївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка.

Доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки підприємства
економічного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

 Л.В. Шаульська

Підписано
вченою секретарем НАЧ
Кірауляна Н.В.
12.04.2021р.

